

Rapport commissie Rombouts

Om eenheid en inhoud

Evaluatie Tweede Kamerverkiezingen 2012

27 oktober 2012

Om eenheid en inhoud

Evaluatie Tweede Kamerverkiezingen 2012

Inhoud

1. Inleiding	5
2. Verklaring verlies: Onduidelijkheid, Onenigheid en Onbekendheid	7
2.1 Leiderschap	8
2.2 Verbinding en betrokkenheid	8
3. Analyse verkiezingen	11
3.1 Na de klap van 2010, de klap van 2012	11
3.2 Lijsttrekkersverkiezing	11
3.3 Kandidatenlijst	11
3.4 Verkiezingsprogramma	12
3.5 De campagne	12
3.6 Conclusies verkiezingen	13
4. Aanbevelingen	15
5. Verantwoording onderzoek	17
5.1 Onderzoeksopdracht partijbestuur	17
5.2 Verantwoording	17
Bijlagen	19
Bijlage 1: Samenstelling commissie	21
Bijlage 2: De evaluatiecommissie heeft onder meer gesproken met	22
Bijlage 3: Aanbevelingen, ‘ <i>Verder na de Klap</i> ’, commissie Frissen	23
Bijlage 4: Samenvatting ‘ <i>Kiezen en verbinden</i> ’, Strategisch Beraad	25

1. Inleiding

Voor u ligt het resultaat van een onderzoek op hoofdlijnen (een zogenaamde 'quick-scan') uitgevoerd op verzoek van het partijbestuur van het CDA: Evalueer de verkiezingsnederlaag van het CDA op 12 september 2012 en doe activerende aanbevelingen voor de toekomst. Kijk in het bijzonder naar de lijsttrekkersverkiezing, de samenstelling van de lijst, het programma en de campagne.

Deze evaluatie is uitgevoerd door de Commissie Rombouts (zie bijlage 1, hierna: commissie), ingesteld op 24 september jl. Veel tijd was er niet. Deze evaluatie bouwt voort op rapporten 'Verder na de Klap' van de Commissie Frissen en het inhoudelijke evaluatie rapport van het CDJA. Net als in deze nog actuele rapporten is de vraag: wat is nodig om met nieuw elan samen te kunnen bouwen aan het CDA als politieke beweging met toekomst?

Het korte tijdsbestek staat in schril contrast tot de urgentie die in en om de partij gevoeld wordt. Een verlies van 70 % van je electoraat sinds 2006 komt niet vanzelf weer goed. Dit vraagt hard labeur, gedurende langere tijd vanuit alle geledingen van de partij. Vertrouwen gaat te paard en komt te voet. In 2006 stemden nog 2,6 miljoen kiezers op het CDA, in 2012 nog maar 800.000.

Uit de e-mails, brieven en gesprekken komt veel eensgezindheid naar voren. 'Wij willen geen bijltjesdag'. Dat is geen oplossing voor onze problemen. Ook is er geen behoefte aan een discussie over onze uitgangspunten.

'Wij willen geen kleine getuigenispartij worden, maar een brede volkspartij die staat voor waarden die uitnodigen in plaats van uitsluiten, die mensen kunnen boeien en binden'. Als we de ambitie hebben om een brede volkspartij te zijn dan moeten we nadenken over hoe geprononceerd je de C uitdraagt en naar buiten toe laat zien.

De rapporten van de Commissie Frissen en het Strategisch Beraad worden steevast genoemd als goede basis voor de cultuur en het verhaal voor de toekomst van het CDA. De urgentie om deze rapporten voortvarend verder uit te werken is sinds de klap van 2010 alleen maar toegenomen.

In de vele gesprekken en schriftelijke stukken is de commissie grote behoefte tegen gekomen aan duidelijke leiding en sturing. Mensen verlangen naar politici met lef en moed, die duidelijke onbevange standpunten innemen. We moeten keuzes durven maken. De politieke leider gaat hierin voorop.

We moeten meteen verder, maar niet zoals we gewend zijn. We kunnen niet over tot de orde van de dag. We moeten naar buiten, niet alleen met onszelf bezig zijn, aansluiting vinden bij de 1,8 miljoen kiezers die we verloren zijn sinds 2006. Op korte termijn staan de gemeenteraad en Europese verkiezingen van 2014 voor de deur. Op langere termijn moeten wij weer aansluiting vinden bij bestaande (en nieuwe) vormen van maatschappelijk initiatief waar we niet meer mee verbonden zijn.

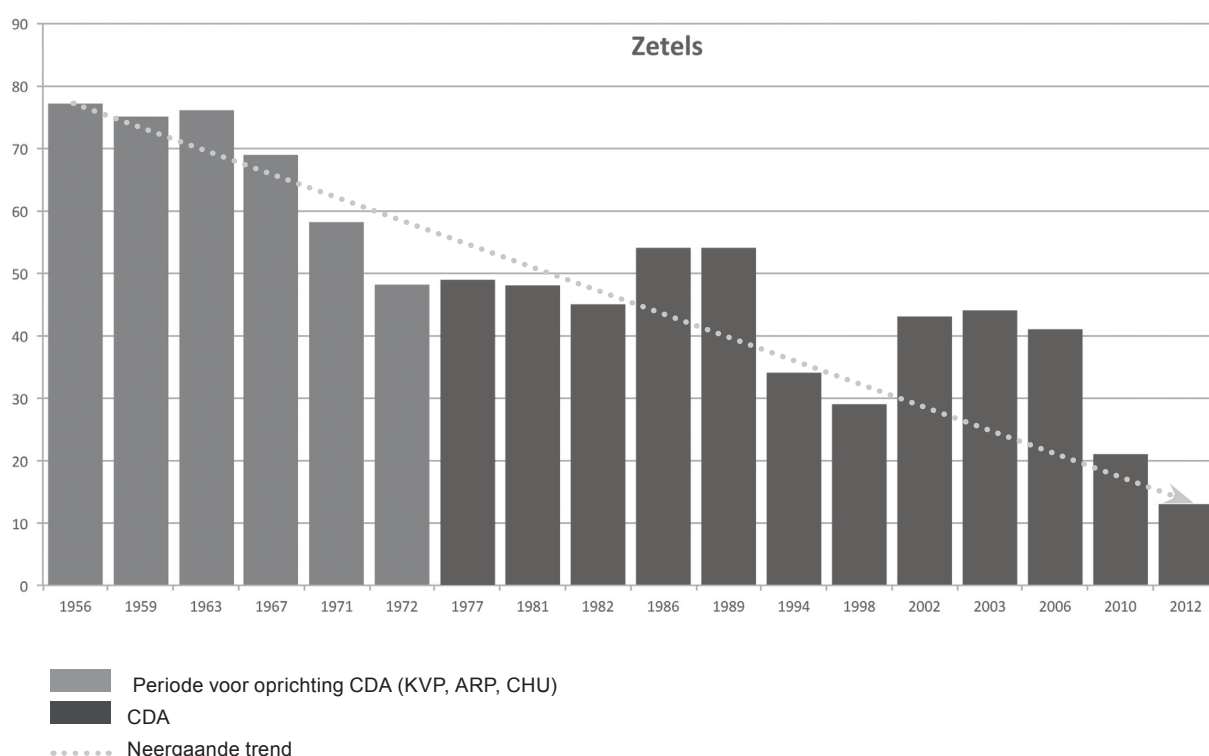
Alleen dan zal onze partij weer met nieuw elan en een duidelijke toekomstvisie voor Nederland herkenbaar zijn voor een brede groep kiezers.

2. Verklaring verlies:

Onduidelijkheid, Onenigheid en Onbekendheid

De commissie wijt het verlies bij de laatste verkiezingen aan een combinatie van factoren. Deze kunnen worden samengevat met de drie O's van **Onduidelijkheid, Onenigheid en Onbekendheid**.

In de eerste plaats is sprake van een langjarige, structurele neerwaartse trend als gevolg van maatschappelijke veranderingen. Al van voor de oprichting, maar zeker ook vanaf de oprichting van het CDA. In 1980 was de partij nog goed voor 49 zetels, in 2012 zijn dat er nog maar 13. In de tussentijd kende het CDA twee periodes van opleving. De eerste rond Ruud Lubbers, de tweede rond Jan Peter Balkenende.

De commissie heeft geen grondige analyse kunnen uitvoeren. Daarvoor was de haar toegemeten tijd te kort. En dit is nog in 2010 gebeurd door de Commissie Frissen. Maar de commissie wil wel opmerken, dat het te gemakkelijk zou zijn om deze neergaande trend alleen te wijten aan de ontkerkelijking en ontzuiling. Wij hebben deze neergaande lijn ook aan onszelf te danken. Decennialang heeft het CDA afwisselend met links en rechts geregeerd. Dit heeft de partij gemaakt tot kampioen 'compromissen-uitleggen'. Het is steeds onduidelijker geworden waarvoor het CDA zelf stond. Ons profiel werd flets, vlak, kleurloos, niet onderscheidend.

Hoe moet meer specifiek het verlies in 2012 worden geïdentificeerd? Voor de commissie komt dat neer op voornoemde drie O's:

Onduidelijkheid waar het CDA voor staat.
Onenigheid, onderling gedoe, verdeeldheid.
Onbekendheid van lijsttrekker en lijst.

Omdat het verlies nog vers in het geheugen ligt, is de verleiding groot de **Onbekendheid** van de lijsttrekker en de lijst als eerste onder het vergrootglas te leggen. En te wijzen naar het haastig opgestelde programma en een niet vlekkeloos verlopen campagne als belangrijkste oorzaken voor de verkiezingsuitslag.

De commissie is echter van mening dat de verklaring van het verlies niet primair gezocht moet worden bij de **Onbekendheid** van de lijst en de lijsttrekker en wat er valt af te dingen op het programma en de campagne. Omdat het partijbestuur echter expliciet heeft verzocht

deze onderdelen ook te onderzoeken, zullen we daar aan het eind van dit rapport ook aandacht aan besteden. En daar zal blijken dat hier veel over valt te zeggen. Maar hier moeten we het verlies niet primair zoeken. Onze lijsttrekker heeft zijn inzet gepleegd, ook de andere kandidaten en het campagne team. Zij hebben het tij niet meer kunnen keren. Zij hebben de neergaande lijn niet meer kunnen ombuigen.

De oorzaken van het verlies zijn voor de commissie vooral de **Onduidelijkheid** en **Onenigheid**. Het is namelijk gaandeweg onduidelijk geworden waar het CDA voor staat. Niet alleen voor de kiezer, maar erger, ook voor onszelf. We herkenden de gemeenschappelijke waarden niet meer in elkaars redeneringen op het moment dat er belangrijke keuzes gemaakt moesten worden. Daarmee waren de keuzes niet meer gebaseerd op gemeenschappelijk gedeelde waarden maar benadrukten deze juist de verschillen. Daardoor stonden we niet langer 'samen sterk'. En als je als partij zelf niet meer weet waar je voor staat, dan mag je niet verwachten, dat anderen jou volgen.

De onenigheid, het onderling gedoe, de tweespalt over de keuze om met de PVV in zee te gaan, de kwestie Mauro, de Hedwigepolder, de uitspraken van diverse partij-prominenten hebben verdeeldheid gezaaid, hebben mensen beschadigd. Dat is funest, want wie verdeeldheid zaait, oogst geen vertrouwen. Uit de meer dan 1.000 e-mails en brieven, uit de 150 interviews wordt zonneklaar, dat onze leden niet van gedoe houden. Zij verwachten dat wij doen wat we zeggen. Als wij zeggen, dat wij 'samen meer kunnen', dan moeten wij dit ook in ons gedrag laten zien. En dat hebben wij niet gedaan. Wij waren het zo oneens, dat we het 'wij-gevoel' kwijt zijn geraakt. Door deze verdeeldheid waren wij niet geloofwaardig.

Wij zullen dus moeten beginnen met te werken aan de **Onenigheid** en de **Onduidelijkheid**.

De eenheid herstellen en duidelijk maken waar wij gezamenlijk voor staan. Eenheid in gemeenschappelijk gedeelde waarden en idealen. Dit is niet iets, wat je op een achternamiddag voor elkaar krijgt. Dit zal tijd kosten. Eerder jaren dan maanden. Dat is niet erg als je gelooft in de uitgangspunten en waarden waar het CDA altijd voor heeft gestaan.

Maar voordat wij verder kunnen bouwen aan het verhaal van de toekomst, in lijn met wat is voorgesteld door het Strategisch Beraad, zullen we eerst intern orde op zaken moeten stellen. Wij zullen eerst tegenover elkaar

moeten erkennen, onderkennen, benoemen, dat wij iets niet goed hebben gedaan. En dan gaat het misschien niet zozeer om de keuze om met de PVV in zee te gaan, maar veel meer over het feit dat wij nadien verzuimd hebben om met elkaar in gesprek te blijven.

Voor het slagen van dit proces is op alle niveaus krachtig en verbindend leiderschap nodig. Het is en blijft echter onze gezamenlijke verantwoordelijkheid om het te laten slagen.

2.1 Leiderschap

Het CDA is sinds het vertrek van Jan Peter Balkenende in een turbulente periode terechtgekomen waar de politieke leiding van de partij onduidelijk was. Door de verkiezing van Sybrand Buma als lijsttrekker hebben wij gelukkig weer één politiek leider. Als fractievoorzitter in de Tweede Kamer is de politiek leider primair verantwoordelijk voor de inhoud en koers van de dagelijkse politieke actualiteit. Hij is in de Tweede Kamer en naar buiten het gezicht van het CDA.

De partijvoorzitter is als voorzitter van de vereniging het gezicht naar de leden en moet zorgdragen voor de strategische koersbepaling voor de langere termijn. Daartoe organiseert en faciliteert de partijvoorzitter debat en verdieping binnen de partij. Dit gebeurt in een goede afstemming met de fracties van de Eerste en Tweede Kamer, het Europees Parlement, het Wetenschappelijk Instituut en uiteraard de leden.

Naast deze collectieve organisatorische kant van het leiderschap, is ons gebleken dat er bij onze leden, maar ook bij niet-leden veel behoefte is aan moreel leiderschap. Volksvertegenwoordigers die doen wat ze zeggen, en zich houden aan hoge eisen van normen en waarden. Een partij die een (nieuwe) publieke moraal voorstaat en ervan uitgaat dat we samen meer kunnen, zal zelf het goede voorbeeld moeten geven.

2.2 Verbinding en betrokkenheid

Uit de gevoerde gesprekken en ontvangen stukken is gebleken, dat er grote behoefte is aan verbinding binnen en buiten het CDA. De Tweede Kamerfractie zal met deze dubbele missie het land in moeten. In de eerste plaats om te luisteren naar wat er speelt binnen de partij en ook naar de leden en kiezers die bij ons zijn weggegaan. Onze mensen in het land willen ervan op aan kunnen, dat de fractie er voor hen is als dat nodig

is. Om hiermee een begin te maken roept de commissie de Tweede Kamerfractie op met de vele betrokken leden, maar niet alleen met leden, in gesprek te gaan, te blijven, ze te betrekken en op te zoeken.

Want de commissie stelt vast dat we als partij nog heel veel met onszelf bezig zijn, in zaaltjes, en de commissies en besturen. De oproep van de Commissie Frissen om de luiken te openen is nog altijd actueel. We zijn als partij de verbindingen verloren met de nieuwe vormen van samen leven, vooral in de steden. CDA'ers moeten weer deel gaan uitmaken, en zichtbaar zijn in de niet politieke verenigingen en corporaties die onze samenleving sterk maken en een aantrekkelijk alternatief vormen voor de markt en de overheid. Denk hierbij aan wijk- en sportverenigingen en nieuwe corporatieve vormen van kinderopvang, zorg of duurzame energie.

Dit betekent dat ook onze volksvertegenwoordigers de expertise daar gaan halen waar de samenleving vorm krijgt, weer deel uit gaan maken van dat maatschappelijk middenveld, en zichtbaar initiatieven nemen in de eigen omgeving. Hiervoor is de aanwezigheid van onze volksvertegenwoordigers in het land van essentieel belang. De Tweede Kamerfractie neemt hierin het voortouw.

3. Analyse verkiezingen

Als op 21 april 2012 de Catshuisonderhandelingen mislukken, wordt de partij voor een enorme opgave gesteld. Het voorjaarscongres in Maarssen wordt omgedoopt tot verkiezingscongres en verplaatst van 2 juni naar 29 en 30 juni. Het congres waar het Strategisch Beraad had moeten worden afgerond, kwam volledig in het teken te staan van de aankomende Tweede Kamerverkiezingen. De partij werd voor een enorme logistieke en inhoudelijke uitdaging gesteld. Er moest in amper twee en een halve maand een lijsttrekker, een lijst en een verkiezingsprogramma worden gepresenteerd.

3.1 Na de klap van 2010, de klap van 2012

In 2006 haalde het CDA 2,6 miljoen stemmen, in 2010 vielen we meer dan 50% terug naar 1,2 miljoen stemmen. In 2012 halen we net iets meer dan 800.000 stemmen. In vier jaar tijd houdt de partij minder dan een derde van de kiezers over waar we in 2006 de verkiezingen mee wonnen. In 2006 was het CDA de grootste in 330 gemeenten van Nederland. In 2010 hielden we stand in 74 gemeenten. In 2012 zijn Hellendoorn en Twenterand in Overijssel de enige twee gemeenten in Nederland waar het CDA nog de grootste is.

Sinds de verkiezingen in 2010 bewoog de partij zich in de peilingen tussen de 10 en 15 zetels. In de ogen van de kiezer was het CDA verdeeld en de nieuwe lijsttrekker minder bekend dan politici als Rutte, Wilders of Pechtold. Bovendien zag de kiezer op relevante dossiers weinig verschil tussen de standpunten van het CDA en de grootste concurrent, de VVD. Al met al begon het CDA de verkiezingscampagne voor 12 september 2012 met een grote achterstand.

Uit het evaluatieonderzoek naar de verkiezingsuitslag blijkt dat het CDA er niet in is geslaagd om één van de belangrijke verkiezingsthema's naar zich toe te trekken. Bovendien sloten de thema's die het CDA uitdroeg (werk, gezin, samenleving) niet aan bij de onderwerpen die de kiezer belangrijk vond (de toekomst van Nederland, de economie en de gezondheidszorg). Verder had het CDA te maken met sterke electorale concurrentie van de VVD en de opkomst van de PvdA, die in de campagne de middenpositie innam. In de tweestrijd tussen VVD en PvdA was het CDA onvoldoende onderscheidend om zwevende kiezers aan zich te binden.

Een kwart van de CDA-kiezers kwalificeert de eigen keuze als een 'strategische stem', bijvoorbeeld om een middenkabinet mogelijk te maken of een Paars kabinet te voorkomen. Van de Nederlandse kiezer was gemid-

deld 77% zeker van zijn stem, van de CDA'ers was maar 60% zeker van zijn stem. Zonder deze strategische en twijfelende kiezers was het resultaat voor het CDA flink lager uitgekomen. De partij kan niet meer steunen op de vanzelfsprekendheid van een brede vaste achterban.

3.2 Lijsttrekkersverkiezing

Op 25 april besloot het partijbestuur om door middel van een open voorverkiezing de lijsttrekker te kiezen. Hiervoor werd de stemprocedure voor de verkiezing van de partijvoorzitter uit begin 2011 gebruikt. Het partijbestuur besloot wel de eerste toets van de kandidaten te verzwaren met een profielschets. In de profielschets waren de competenties en vaardigheden omschreven waar kandidaatlijsttrekkers aan moeten voldoen.

De selectiecommissie onder leiding van Yvonne Van Rooy accepteerde zes van de twaalf sollicitaties. De zes kandidaten gingen vervolgens het land in voor een serie debatten. Alle debatten zijn zeer druk bezocht. Het CDA kreeg hierdoor aantoonbaar positieve publiciteit in de media en de debatten waren een verrijking voor de debatcultuur van de partij. Achteraf gezien is het jammer dat er geen tweede ronde nodig was.

De commissie heeft al met al veel positieve reacties gekregen over de debatten en de sfeer die ontstond. De lijsttrekkersverkiezing is door de leden als zeer positief beoordeeld en dit experiment is voor de commissie dan ook voor herhaling vatbaar.

3.3 Kandidatenlijst

Voor de totstandkoming van de advieslijst bespreekt het partijbestuur op 25 april en 3 mei 2012 een notitie die de belangrijkste te nemen besluiten beschreef om tot de lijst te komen. Onder andere werden besluiten genomen over de kandidaatstellingsprocedure, de taakomschrijving en samenstelling van de adviescommissie, de profielschets voor de kandidaten en een fractieprofiel. Verder werd besloten om een substantiële vernieuwing door te voeren van ten minste een derde bij de eerste twaalf plekken. Ook zal de 12-jaren-termijn strikt worden toegepast. De commissie stelt vast dat de advieslijst in het partijbestuur zeer vlot tot stand is gekomen.

Hier staat tegenover dat de kandidatenlijst door veel leden als onherkenbaar wordt beoordeeld, vooral in het zuiden. Op de advieslijst waren zes van de eerste twaalf plekken nieuw, al ruim boven het in het partijbestuur

vastgestelde streven van tenminste een derde vernieuwing. Daarbovenop kwam het vertrek van Elly Blanksma, de nummer 4 van de lijst, vlak voor de definitieve vaststelling van de kandidatenlijst op het verkiezingscongres. Dit was een aderlating voor de herkenbaarheid van het CDA in Brabant.

De commissie is ook veel onbegrip tegengekomen over het ontbreken van de bewindspersonen en bekende Kamerleden op de lijst. Dit heeft overigens voor het resultaat van de voorkeursstemmen van de nummers twee tot dertien geen grote gevolgen gehad. In 2012 halen zij 34.837 stemmen minder dan de nummers twee tot dertien in 2010.

De commissie heeft verder veel signalen gekregen over de herverkiezing van Pieter Omtzigt. Het lukte hem door brede steun in zijn regio en zijn bekendheid om zijn specifieke expertise alsnog op de advieslijst te komen. Hij kwam met 36,750 stemmen in de Tweede Kamer. Voor de commissie een signaal om lering uit te trekken.

3.4 Verkiezingsprogramma

Op 24 april 2012 besloot het partijbestuur om het Strategisch Beraad als uitgangspunt te nemen voor het verkiezingsprogramma. Verschillende leden van het Strategisch Beraad namen daarom plaats in de programmacommissie. De commissie kwam op 12, 19 en 26 mei bij elkaar. Aangezien het partijbestuur het conceptprogramma al op 31 mei 2012 wilde goedkeuren had de commissie twee weken de tijd om haar werkzaamheden af te ronden. De reacties op de inhoud van het programma waren over het algemeen positief. Uit onderzoek blijkt dat de in het verkiezingsprogramma opgenomen beleidsmaatregelen konden rekenen op een groot tot zeer groot draagvlak onder de bevolking.

Door tijdgebrek kon het reguliere amenderingstraject (via de gemeentelijke- naar de provinciale afdelingen) niet plaatsvinden. Omdat het bestuur de partijdemocratie niet wilde laten lijden onder de tijdsdruk en de reglementen zoveel mogelijk wil volgen, konden alle amendementen op het conceptverkiezingsprogramma rechtstreeks worden ingediend bij het partijbureau. Ook koos het partijbestuur voor een programma op hoofdlijnen. Hierdoor ontbrak het voor sommige leden aan volledigheid en nuancering. Uiteindelijk werden er 1400 amendementen op het concept-verkiezingsprogramma ingediend.

Op de eerste dag van het verkiezingscongres in Maarssen waren er meerdere deelsessies tegelijkertijd waar

de enorme hoeveelheid amendementen onderwerpsgewijs behandeld werden. Toch bleek vrijdagochtend dat er ruim honderd amendementen waren doorverwezen naar het plenaire deel op zaterdag. Deze amendementen moesten in twee uur tijd behandeld worden. Het beeld dat op de zaterdag van het verkiezingscongres ontstond, was er een van onduidelijke procedures en een gebrek aan regie op de hoofdlijnen van het programma.

Verder heeft de commissie veel opmerkingen gekregen over de mislukte manoeuvre rond de langstudeerboete. Het laten vallen van dit voorstel in de CPB berekeningen, en later door de lijsttrekker, tastte het beeld van de betrouwbaarheid van onze standpunten aan.

3.5 De campagne

Na het congres in Maarssen kan de campagneorganisatie van start met een lijsttrekker, de kandidatenlijst en een programma. De organisatiestructuur wordt ingevuld met de beschikbare medewerkers van het partijbureau en de Tweede Kamer fractie.

De lijsttrekker was voor de verkiezingen de minst bekende van de lijsttrekkers van de grote partijen. Daar kwam bij dat deze verkiezingen in de media heel duidelijk als *'premiersrace'* tussen de grote partijen werd neergezet. Als gevolg van deze opzet was de lijsttrekker van het CDA niet welkom bij het bepalende RTL premiersdebat op 26 augustus. De campagne was in meerdere opzichten voor het CDA een *uphill battle*. De lijsttrekker heeft desondanks veel sympathie geogst bij mensen in het land voor zijn houding in de sterk gepolariseerde TV-debatten. Het is positief dat de bekendheid en waardering van de lijsttrekker tijdens de verkiezingen flink is toegenomen ten opzichte van de periode voor de campagne.

Inhoudelijk gaat het CDA de campagne in met de slogan *'samen kunnen we meer'* waarbij onze concrete voorstellen gevat werden onder *'werk, gezin en samenleving'*. Uit de evaluatie die na de verkiezingen is gemaakt en de reacties die de commissie heeft ontvangen, is de algemene indruk ontstaan dat het laden van de begrippen met concrete voorstellen niet is gelukt. Het is niet duidelijk geworden waar het CDA echt voor staat.

In de loop van de campagne werd vrij onverhoeds de oproep voor een nieuwe moraal gelanceerd. Het CDA greep hiermee terug op het vertrouwde normen en waarden debat. Dit appèl heeft veel potentieel onder

kiezers, maar materiële zorgen waren nu belangrijker. Veel Nederlanders maken zich zorgen om hun werk en huis, en willen goede betaalbare zorg. De nieuwe moraal sloot niet aan op deze vragen. Ook ontbrak het aan een concrete invulling.

Uit de provinciale campagneorganisaties is het beeld naar voren gekomen, dat men contact miste met de landelijke campagne. Hierbij gaat het met name om de communicatie met campagneleiders rond de organisatorische en inhoudelijke keuzes die zijn gemaakt. Het is van belang dat hieruit lessen worden getrokken voor de toekomst.

3.6 Conclusies verkiezingen

De **lijsttrekkerverkiezing** is door heel veel mensen gewaardeerd: het is een verrijking voor de debatcultuur van de partij en het genereert welkome media-aandacht. Dit experiment is voor herhaling vatbaar. Hierbij is de commissie van mening dat overwogen moet worden om altijd met een tweede ronde te werken: de beste twee gaan door.

De besluitvorming over de **kandidatenlijst** is niet eerder zo vlot verlopen. Hieruit blijkt een breed draagvlak in het partijbestuur voor de advieslijst. Desondanks hoorde de commissie veel kritiek. Er stonden te weinig herkenbare namen en gezichten, van bijvoorbeeld bewindslieden, op de lijst. Er was, kortom, een neiging om te veel en te snel te willen vernieuwen.

Het **verkiezingsprogramma** is onder grote tijdsdruk geschreven. Van een goede uitwerking van de aanbevelingen van het Strategisch Beraad is het nog onvoldoende gekomen. Het programma heeft de CPB-doorrekening goed doorstaan.

In de **campagne** is het niet gelukt duidelijk te maken waar het CDA voor staat. De onderwerpen waar het CDA op wilde profileren (werk, gezin, samenleving) sloten niet aan bij wat kiezers belangrijk vonden (toekomst, zorg, economie). De landelijke en provinciale campagneorganisaties waren onvoldoende in verbinding.

4. Aanbevelingen

Op basis van bovenstaande analyse en conclusies formuleert de commissie onderstaande aanbevelingen.

Van Onduidelijkheid naar duidelijkheid

1. De partij heeft **geen behoefte aan weer een koers-discussie** of aan herbronning. Het Strategisch Beraad heeft hier immers de aanzet toe gegeven. Uit het rapport van dit beraad straalt een eendracht in waarden die ook ruimte schept voor verscheidenheid binnen de partij.
2. De aanbevelingen van het **Strategisch Beraad evenals de nieuwe moraal dienen wel dringend te worden geconcretiseerd**. De thema's die hier uit voortkomen, dienen ertoe te doen bij kiezers. Van vier of vijf van deze thema's moeten we bij de volgende verkiezingen 'dossiereigenaar' worden.
3. Verder uitwerking van het rapport van het Strategisch Beraad en de nieuwe moraal moet niet leiden tot nieuwe commissies en rapporten, maar tot stevigere politieke leiding, die **onbevangen moedige standpunten** kan innemen, en richting geeft aan onze concrete agenda in de aanloop naar de Gemeenteraads- en Europese verkiezingen in 2014.
4. De fractievoorzitter in de Tweede Kamer dient de concrete vertaalslag van het rapport van het Strategisch Beraad te maken naar de dagelijkse politiek. De partijvoorzitter draagt zorg voor de **inhoudelijke agenda op de langere termijn** door het debat en de verdieping binnen de partij te blijven organiseren.
5. De commissie beveelt aan dat het **Wetenschappelijk Instituut** de nadruk op het zelf schrijven van diepgaande rapporten dient te verleggen naar het schrijven van activerende korte notities, het organiseren van inspirerende ontmoetingen tussen volksvertegenwoordigers, het maatschappelijke middenveld en de wetenschap en het mobiliseren van expertise van buiten. Voor het zichtbaar verbinden van onze ideeën met de praktijk dient de samenwerking met het Partijbureau te worden geïntensiveerd.

Van Onenigheid naar eenheid

6. Herstel van eenheid moet absolute voorrang hebben voor allen die onze partij ter harte gaat. De commissie roept derhalve de leden op om **achter de partijleider te gaan staan**. En ook achter de partijvoorzitter en het dagelijks bestuur.

7. De commissie roept op tot een open, toegankelijke en betrokken cultuur in de partij. Waar het niet gaat om eenheid om de eenheid, waarin we de verschillen negeren om de lieve vrede te herstellen, maar deze verschillen samen met respect te onderzoeken en met de wil om ons te scherpen aan elkaar. Dat maakt ons 'samen sterk': **eenheid op inhoud**.
8. De commissie roept de afdelingsvoorzitters op om waar mogelijk met lokale, provinciale of landelijke volksvertegenwoordigers met leden die hun lidmaatschap opzeggen **exit-gesprekken** aan te gaan over hun beweegredenen.

Van Onbekendheid naar bekendheid

9. We moeten stoppen alleen met onszelf bezig te zijn.
10. De commissie roept onze volksvertegenwoordigers in Den Haag en daarbuiten op om **expertise op te halen waar de samenleving vorm krijgt**, weer deel uit te gaan maken van dat maatschappelijk middenveld, en zichtbaar initiatieven te nemen in de eigen omgeving. Hierbij past vrijwilligerswerk, maatschappelijke stages en bestuurlijke verantwoordelijkheid dragen voor maatschappelijke organisaties.
11. Het is van belang dat wij de mensen opzoeken die zich vanuit een eigentijds idealisme inzetten voor de samenleving en verbinding hebben danwel verantwoordelijkheid dragen in **nieuwe maatschappelijke initiatieven**. We moeten hen boeien en binden voor het CDA. Dat moet een onderdeel zijn van het personeelsbeleid van de partij.

Aanbevelingen verkiezingen

Tijdens de campagne is veel meer gebeurd wat raakt aan de organisatie en de cultuur van de partij. Gezien de korte tijd voor dit onderzoek hebben we hierover geen diepgaande analyse kunnen maken. Gelukkig hoeft dit ook niet, er ligt immers een rapport met breed gedragen conclusies en aanbevelingen van de Commissie Frissen.

12. Het is nu zaak de uitvoering van het **rapport Frissen** weer voortvarend ter hand te nemen. De commissie roept het partijbestuur op periodiek verslag te doen over de voortgang van de uitvoering van de aanbevelingen aan het congres.

13. De commissie roept het partijbestuur op om na te gaan of er nog punten zijn waardoor de **lijsttrekkersverkiezing** verbeterd kan worden.
14. De commissie roept het partijbestuur op om in voorbereiding van de **samenstelling van de volgende lijst** een beperkt aantal kwaliteitszetels in te vullen, die in teken staan van de noodzakelijke expertise, en de overige zetels autonoom te laten kiezen door middel van provinciale **primaries**.
15. De commissie roept het partijbestuur op om op voorhand een **volgorde op de lijst overeen te komen**, op basis van het ledental per provincie en/of het aantal uitgebrachte stemmen bij de laatste verkiezingen.
16. De commissie is verder van mening dat er op korte termijn gekeken moet worden naar manieren om de **amenderingprocedure** van het verkiezingsprogramma en de besluitvorming tijdens het congres, beter in lijn te brengen met de noodzaak om consistente inhoudelijke keuzes te kunnen maken.
17. De commissie acht het verder noodzakelijk dat de campagneleiding een inventarisatie maakt van de **verbeterpunten van deze campagne**. Hierbij moet gekeken worden naar de samenwerking met de provinciale campagnes, de organisatie van de activiteiten en de bemensing van de campagneteams. Op initiatief van de landelijke campagneleiding moet tijdens een heidag met provinciale campagneleiders de inventarisatie doorgesproken worden.
18. De inventarisatie wordt gebruikt voor: het **verbeteren en aanvullen van het campagneplan** voor de volgende verkiezingen, en, voor de uitvoering van een **strategisch plan voor de werving, selectie en opleiding van mensen** die leiding geven aan de landelijke en provinciale campagne organisaties.
19. Roept het partijbestuur op ieder jaar een **stresstest** uit te voeren om ervoor te zorgen dat de partij altijd klaar is voor een volgende campagne.

5. Verantwoording onderzoek

5.1 Onderzoeksoopdracht partijbestuur

Activerende *quick scan*

Op 24 september 2012 heeft het partijbestuur de onderhavige commissie ingesteld en opgedragen om de verkiezingsnederlaag van 12 september 2012 voor het CDA te evalueren en op 19 oktober 2012 haar bevindingen aan het partijbestuur te presenteren. De taakopdracht voor de commissie is om op basis van een compact onderzoek (een zogenaamde '*quick scan*') over de totstandkoming van het verkiezingsresultaat 2012, tot activerende aanbevelingen te komen, waarbij de vraag dient te worden beantwoord: '*wat ging er goed en wat kan er beter?*'.

Bij dit compacte onderzoek dient in het bijzonder aandacht geschonken te worden aan: de kandidaatstelling (inclusief de lijsttrekkersverkiezing); het verkiezingsprogramma; de campagne vanuit technisch/organisatorisch en conceptueel/strategisch oogpunt; en de relevante ontwikkelingen sinds de vorige verkiezingen. Deze vijf onderdelen dienen te worden geplaatst in een breder politiek perspectief, waarbij de aanbevelingen van de Commissie Frissen *Verder na de Klap* en het rapport van het Strategisch Beraad *Kiezen en Verbinden* als kaders voor de evaluatie worden meegenomen.

5.2 Verantwoording

Ondanks dat het partijbestuur heeft verzocht een compact onderzoek uit te voeren (*quick scan*), is het voor de commissie steeds van essentieel belang geweest haar onderzoeksresultaten en aanbevelingen deugdelijk te kunnen onderbouwen en legitimeren.

Daarom heeft de commissie zich vanaf het begin van haar werkzaamheden optimaal ingespannen om zoveel mogelijk mensen van binnen en buiten de partij te spreken, binnengekomen e-mails en brieven te bestuderen en bovendien grondig kennis te nemen van intern uitgevoerde evaluaties en de resultaten van een extern onderzoeksbureau naar aanleiding van de afgelopen verkiezingen. Daarnaast heeft de commissie de meest recente en nog steeds zeer actuele rapporten van de Commissie Frissen en het Strategisch Beraad als uitgangspunt en bouwstenen gehanteerd voor haar eigen conclusies en aanbevelingen (zie bijlagen 3 en 4).

De gevoerde gesprekken vallen in twee categorieën uiteen. In de eerste plaats heeft de commissie plenair gesproken met de voorzitter van de partij Ruth Peetoom, de fractievoorzitter Sybrand Buma en de campagneleider Pieter Heerma.

Daarnaast hebben de individuele leden van de commissie gezamenlijk uitvoerig gesproken met meer dan 150 mensen (zie voor een overzicht bijlage 2) van binnen en buiten de partij. Omdat veel van de gesprokenen vertegenwoordigende functies bekleden, schat de commissie het bereik van de gevoerde gesprekken en de daaruit ontvangen input een stuk hoger dan de feitelijke 150 personen.

Bij de gevoerde gesprekken zijn steeds de volgende vijf vragen als uitgangspunt gebruikt:

- Hoe verklaart u het verlies van het CDA?
- Wat voelt u / wat ervaart u bij het verlies van het CDA?
- Hoe ziet u de toekomst van het CDA?
- Wat denkt u dat er nu moet gebeuren?
- Wat vindt u van de inhoud van de gevoerde campagne, de organisatie van de campagne, het verkiezingsprogramma en de kandidaatstelling (inclusief de lijsttrekkersverkiezing)?

De commissie heeft meer dan 1.000 brieven en e-mails ontvangen op het daarvoor opengestelde adres evaluatiecommissie@cda.nl. Alle stukken die tot en met 12 oktober zijn binnengekomen, zijn door de verschillende commissieleden gelezen en hebben naast voornoemde gesprekken en onderzoeken als basis gediend voor de conclusies en aanbevelingen van dit rapport.

Zoals hierboven opgemerkt realiseert de commissie zich terdege dat de door haar uitgevoerde evaluatie niet uitputtend is. Gezien de korte tijd was dit ook niet mogelijk. De commissie beoogt met dit rapport dan ook geen vervolg op *Verder na de klap* te schrijven, is er echter wel van overtuigd dat haar conclusies breed gedragen worden door veel CDA-leden en niet-leden.

Bijlagen

Bijlage 1:

Samenstelling commissie

De evaluatiecommissie bestaat uit de volgende leden:

Ton Rombouts (voorzitter)
Marc Breugelmans
Dirk Gotink (auteur)
Heleen Herbert
Froukje de Jonge
Lionel Martijn
Ciel Stevens-Meewis

Het ambtelijk secretariaat van de commissie is in handen van:

Matthijs Schüssler

Bijlage 2:

De evaluatiecommissie heeft onder meer gesproken met

Jeroen Alting von Geusau, Mustafa Amhaouch, Wilma van Andel, Peter Arensman, Sebastiaan den Bak, Cathrien van Bavel, Linda van Beek, John Berends, Tom Berendsen, Jan van Berkel, Jan Willem van den Beukel, Hubert Beusmans, Henk Bleker, Jan Willem Blok, Laurent Boll, Henri Bontenbal, Betty Bouma, Arjan Brak, Bart van de Brink, Gabriël van den Brink, Elco Brinkman, Patrick van de Broek, Cees Broekhoven, Wim van de Camp, Theo Camps, Muzaffer Cetin, Dirk Dekker, Tim Dekker, Olger van Dijk, Pieter Jan Dijkman, Guusje Dolsma, Wim van der Donk, Paul Doop, Friso Douwstra, Nico van Duin, Arjan Erkel, Jo Ernes, Wim Faber, Lucas van Fessem, Léon Frissen, Pieter van Geel, Hans Goossen, Hermen de Graaf, Raymond Gradus, Luc Groot, Jitske Haagsma, Sybrand van Haersma Buma, Jan Jaap van Halem, Marc Haverkamp, Pieter Heerma, Ruud Helmink, Martijn van Helvert, Jos Hessels, Ruud van Heugten, Frank van den Heuvel, Ernst Hirsch Ballin, Wopke Hoekstra, Karin Hoentjen, Jacco Hoogendam, Karel Hoordry, Hans Huibers, Frits Huis, Jan-Kees de Jager, Miryam Jans, Hester Jansen, Noud Janssen, Hans Janssens, Alwin de Jong, Hugo de Jonge, Wim de Jonge, Coen Jutte, Geran Kaai, Herman Kaiser, Mona Keijzer, Math Kersten, Ab Klink, Ben Knapen, Kaya Kocak, Manita Koop, Ger Koopmans, Jan Pieter Kos, Jan Kramer, Celina Kremer, Wil van der Kruis, Esther de Lange, Jeroen Lenaers, Corianne van der Ligt, Marianne Luyer, Hubert Mackus, Maria Martens, Joëll Mechelaars, Margriet Meewis-van der Rijt, Maarten Neuteboom, Geu Neutel, Margot van Nistelrooij, Pieter Omtzigt, Ria Oomen-Ruijten, Ronald Ootjers, Ruth Peetoom, Jan Peters, Anita Rasenberg, Steffi Rombouts, Huibert van Rossum, Pieter Jan Rozenberg, Loek Schueler, Marijke Shavsavari, Bernard Schermers, Meino Schraal, Eiko Smid, Wietze Smid, Peter Spierings, Liesbeth Spies, Dieter Staat, Stijn Steenbakkers, Willem Stevens, Tim Stok, Jacco van der Tak, Jaques van der Tak, Wubbo Tempel, Chantal Teunissen, Cees Veerman, Jeroen van Velzen, Mathijs Verhagen, Maxime Verhagen, Marijn Verhees, Reginald Visser, Bastiaan Verweij, Suzanne de Vlieger, Monique Vogelaar, Herman de Vries, Jan de Vries, Martijn Vroom, Jozef Waanders, Nelleke Weltevrede, Olaf Wientzek, Maarten Willemsen, Corien Wortmann, Turan Yazir.

Naast de bovengenoemde personen zijn er nog vele mensen gesproken: wethouders, raadsleden, statenleden, (oud) Tweede Kamerleden, (oud) Eerste Kamerleden, gedeputeerden, Europarlementariërs, (oud) ministers, (oud) staatssecretarissen, burgemeesters, provinciaal voorzitters, fractiemedewerkers, partijbureaumedewerkers, medewerkers van het campagne team, het Wetenschappelijk Instituut, campagneverantwoordelijken/leiders uit de provincies, bestuurders van andere partijen, leden van het Strategisch Beraad, leden van de commissie Frissen, migrantenkerken, CDJA'ers, de Konrad Adenauer Stichting.

En daarnaast ook veel mensen van buiten de partij, zoals vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, kiezers en niet kiezers, mensen uit het onderwijs, mensen uit de zorg, het maatschappelijke middenveld, familie en vrienden.

Bijlage 3:

Aanbevelingen, 'Verder na de Klap', commissie Frissen

De commissie Frissen heeft drie (hoofd)oorzaken genoemd voor de zware verkiezingsnederlaag van het CDA op 9 juni 2010: Het CDA had zijn **inhoud** en **profiel** te lang verwaarloosd en was daarmee de verbinding met zijn kiezers, hun zorgen en hun perspectief voor de toekomst kwijtgeraakt. Die inhoudelijke teloorgang werd mogelijk doordat de **partijcultuur** van het CDA vast was blijven zitten in organisatievormen, taal, codes en ideeën waarvan velen binnen het CDA en daarbuiten steeds meer vervreemdden. Die cultuur raakte versteend en werd zo niet uitnodigend en aanmoedigend voor zowel de CDA-leden als de sympathisanten.

In lijn met deze categorisering formuleert de commissie de volgende aanbevelingen:

Nieuwe koers, krachtig geluid

De commissie is er diep van overtuigd dat de nieuwe agenda voor de komende jaren vanuit de partij zelf moet komen. Organiseer daarom permanent debat over de politieke thema's van de toekomst. Op basis van het Program van Uitgangspunten moet worden gewerkt aan een nieuwe christendemocratische koers en inhoud. Het CDA moet een krachtig geluid laten horen, voorbij de verouderde analyse van de tegenstelling linksrechts.

De regie over het agenderen en het voeren van het debat ligt bij het partijbestuur, in het bijzonder bij de partijvoorzitter. Bij het ontwikkelen van een nieuwe agenda voor de 21ste eeuw en de positie van de christendemocratie moet er samenspraak zijn met zusterpartijen binnen de Europese Volkspartij en andere internationale christendemocratische partners.

Denkwerk borgen

Het CDA moet zich sterker en breder toeleggen op het delen en uitwisselen van kennis. De deskundigheid van mensen in en aan de rand van de partij kan beter worden benut. Het Wetenschappelijk Instituut speelt hierbij een belangrijke rol als aanjager en denktank, door middel van *second-opinions* en verkennende stukken. De inhoud van zulke stukken moet, anders dan in de afgelopen jaren, herkenbaar doorklinken in de standpuntbepaling in raden, Staten en Kamers. Ook de 'landing' van de stukken in de partij en ver daarbuiten kan beter, door de bespreking ervan te borgen. De publicaties moeten altijd op de agenda van partijbestuur en fractie(bestuur) worden gezet. Het partijbestuur moet structureel een inhoudelijk en bestuurlijk traject van behandeling en verwerking van zulke stukken opstellen.

Luiken open

Zet de luiken open. Het CDA moet dit doen vanuit de eigen beginselen en zijn inhoud moderniseren. Er moet permanent discussie worden gevoerd over de betekenis van en de verbinding tussen de C, de D en de A en hun relatie met de inhoudelijke thema's en de werkelijkheid van Nederland van vandaag.

Zet in op talentscouting. De partijvoorzitter moet human resource management zien als een centrale verantwoordelijkheid en daarover nadrukkelijk overleggen met zijn collega's in het bestuur. Dit vanuit een door het partijbestuur geaccordeerde visie op partijprofiel en partijontwikkeling. Op het provinciale en gemeentelijke niveau moet op eenzelfde wijze worden gehandeld.

Ontwikkel een meer geprofileerd ideologisch en historisch besef. En draag dit uit. Iedere volksvertegenwoordiger en bestuurder van het CDA is beelddrager van de inhoud en benadering van het CDA. Dat betekent ook dat zij de hoofdlijnen van de christendemocratische politieke filosofie en de geschiedenis daarvan kennen en weten uit te dragen.

Openheid en authenticiteit

De cultuur uit zich in de organisatie. Openheid in de procedures rondom besturen en kandidaatstelling dient veel duidelijker geborgd te worden binnen de partij. Kandidaatstellingsprocedures moeten zo vormgegeven worden dat, naast kennis, ervaring en herkenbaarheid ook persoonlijkheid, communicatieve vaardigheden en christendemocratische authenticiteit selectiecriteria zijn. Er is een verschil tussen een goed bestuurder en een goed politicus. Deze rollen vergen andere persoonlijkheden en dit moet duidelijk onderkend worden in de selectie van kandidaten.

Netwerk van kennis en kunde

Onderzoek de mogelijkheden voor de regio's om voor hun vertegenwoordigers zelf kandidaten via innovatieve en creatieve selectiemethoden voor te dragen, bijvoorbeeld door directe verkiezingen van kandidaat-Kamerleden in de vorm van *primaries*.

Verbind de afdelingen met elkaar. Zorg voor een permanent netwerk om kennis en kunde met elkaar te verbinden. Dit is ook nodig om de politieke en bestuurlijke kwaliteiten van de CDA-vertegenwoordigers in steden en regio's waar de partij beperkte mogelijkheden heeft, een impuls te geven.

Zorg dat de partij zich bewust wordt van de kansen die de netwerksamenleving biedt. Geledingen, lokale

afdelingen en partijbestuur moeten bijdragen aan de revitalisering van de christendemocratie door netwerken en talenten te verbinden met het CDA. Gebruik *social media* om hier invulling aan te geven.

Evenwichtig leiderschap

Het leiderschap binnen de partij dient evenwichtig, maar wel helder te zijn ingericht. De partijvoorzitter is de eerst verantwoordelijke en eerst aanspreekbare op het punt van het profiel en de politieke organisatie van het CDA. In haar of hem komen C, D en A samen. De lijsttrekker bij de Tweede Kamerverkiezingen is kandidaat voor het leiderschap van de te kiezen fractie. Een functie als bewindspersoon is voor CDA'ers niet automatisch verbonden aan een plaats op de lijst voor de Tweede Kamerverkiezingen.

Posities in de politieke leiding van de partij hebben baat bij een heldere termijnstelling. Discussies over personen zijn dan helder genormeerd en het partijbestuur heeft zo een legitieme rol bij de agendering van een eventuele personele verandering. In beginsel moet uitgegaan worden van een productief functioneren op het leidinggevende niveau van maximaal twee perioden van vier jaar.

Bijlage 4:

Samenvatting 'Kiezen en verbinden', Strategisch Beraad

Het Strategisch Beraad onderscheidt acht uitdagingen voor Nederland. De antwoorden zijn gefundeerd op de christendemocratische uitgangspunten. Zo komt de strategische agenda voor Nederland in zicht:

1. Identiteit en pluriformiteit ~ Omdat mensen van elkaar verschillen is het belangrijk helder te maken en te houden wat ons bindt: de waarden en normen van de democratische rechtsstaat, maar ook onze culturele waarden als respect voor elkaar en tolerantie. Wij zijn een open land voor kenniswerkers en vluchtelingen. Daar waar problemen bestaan is participatie en niet polarisatie de oplossing. Niemand is ongeschikt om mee te doen en om naar vermogen een bijdrage te leveren. Voor wie echt niet kan is er het noodzakelijke vangnet maar wie niet wil moet rekenen op een harde aanpak. De samenleving werkt niet zonder wederzijds respect en vertrouwen.

2. Via Europa in de wereld ~ De versterking van Europa is nodig, op vele fronten, om de euro overeind te houden en onze succesvolle samenwerking verder uit te bouwen. Verbreding van Europa, een waardevol lange-termijnperspectief, is voorlopig niet aan de orde. In de wereld draagt Nederland bij aan internationaal recht, vrede, welvaart en welzijn. Daarbij ziet het CDA belangrijke rollen voor maatschappelijke organisaties (de zogenaamde NGO's) en het bedrijfsleven.

3. Duurzame dynamiek ~ Er moet volop ruimte komen voor het opwekken van duurzame energie, op (inter) nationaal niveau en op kleine schaal. We moeten ook ons energieverbruik verminderen, door beter te bouwen en schoner te rijden. Van een ouderwetse economie die grondstoffen en goederen verbruikt, moeten we omschakelen naar een circulaire economie waarin grondstoffen en materialen worden bewaard en hergebruikt. We kiezen voor vitale, duurzame steden en voor ruimte om met nieuwe initiatieven de krimp in plattelandsregio's op te vangen.

4. Kennis maakt het verschil ~ In de economie van morgen is kennis de sleutel tot succes. Toch dreigt er een kenniskloof dwars door de samenleving. Het CDA kiest ervoor om mensen uit te dagen en te ondersteunen om hun kennis en vakmanschap levenslang op peil te houden. Ouders en scholen moeten samen organiseren dat kinderen met een taalachterstand die kunnen inlopen voordat ze naar groep 1 van de basisschool gaan. Ouders en scholen overleggen ook hoe ouders werk en gezin kunnen combineren. De vrijheid om scholen te stichten wil het CDA verbreden tot niet-religieuze gronden. De leerplicht moet doorlopen tot een

startkwalificatie is behaald. Opvoedingsondersteuning dient dicht bij huis en laagdrempelig te worden georganiseerd. Onderwijs en onderzoek op universiteiten en in het bedrijfsleven moeten hun internationaal vooraanstaande positie behouden dan wel verbeteren.

5. Waardevolle gezondheid ~ De vooruitgang in de medische sector betekent dat mensen vaker genezen van ziekten en dat mensen langer leven. De toename van het aantal ouderen en chronisch zieken vraagt om een verschuiving naar preventie en zelfredzaamheid: wat kunnen mensen zelf doen of zelf betalen? Hoe kunnen we hen daarin ondersteunen? Door wonen en zorg te scheiden en goed te kijken naar welke zorg door verzekeraars gedekt kan worden en welke voorzieningen door gemeenten worden aangeboden, kunnen we de noodzakelijke voorzieningen overeind houden voor hen die zijn aangewezen op langdurige (intensieve) zorg.

6. Maatwerk in solidariteit ~ Er komen steeds meer mensen met flexibele contracten en zelfstandigen zonder personeel. Traditionele sociale zekerheden werken hier niet, er moet ruimte zijn voor hen om onderlinge solidariteit te organiseren. Voor mensen met vaste banen wil het CDA dat sociale partners in een gezamenlijke verantwoordelijkheid ontslagbescherming en werkloosheidsuitkeringen ombouwen tot instrumenten om nieuw werk te vinden: scholing in combinatie met loondoorbetaling. Mensen die langdurig aan de kant staan hebben recht op ondersteuning via een uitkering, maar worden ook uitgedaagd om naar vermogen te werken of bij te dragen. De sociale werkvoorziening gaat op in een brede regeling voor de onderkant van de arbeidsmarkt.

7. Degelijke financiën ~ Om jonge generaties te ontlasten streeft het CDA naar een structureel overschot op de overheidsbegroting. De financiële wereld moet ook op orde worden gebracht, met goed toezicht op banken, financiële instellingen en hun producten. De fiscale instrumenten in de woningmarkt moeten worden gericht op bezitsvorming en kansen voor jongeren om een huis te kopen of een betaalbare huurwoning te vinden. De hypotheekrenteaftrek in de huidige vorm dient het doel van bezitsvorming onvoldoende. Veranderingen zijn mogelijk, maar moeten schokvrij vorm krijgen om te voorkomen dat de woningmarkt instort en dat mensen met gewone inkomens met verhoogde lasten worden opgezaald.

8. Slagvaardige overheid ~ In de afgelopen jaren zijn veel hervormingen in de verzorgingsstaat gericht op marktwerking, maar inmiddels is duidelijk dat dit niet

altijd en overal een succesformule is. Tegelijk staat de overheid onder druk om meer te doen voor minder geld. Het CDA is de partij die gelooft in de vitaliteit van de samenleving volgens het Rijnlands model. Regeren begint bij de erkenning van maatschappelijk initiatief. De overheid kan de kwaliteit van de rechtsstaat borgen door minder regels te stellen en mensen te stimuleren en te ondersteunen. De overheid vertaalt waarden in normen en ziet er ook op toe dat die worden nageleefd. De overheid reguleert en controleert voor een veilige en duurzame samenleving.

Bewegingen

Om deze strategische agenda te realiseren zijn radicale veranderingen nodig. Het CDA wil vijf hervormingsbewegingen doorzetten die allen de strategische agenda raken:

- van vrijblijvend naar betrokken: betrokken op elkaar, de samenleving en de toekomst van de aarde;
- van grenzen naar ruimte: ruimte voor bouwen, ondernemen, kennismigranten en maatschappelijk initiatief;
- van nazorg naar voorzorg: voorzorg voor werkzekerheid, gezondheid en ouder worden;
- van polarisatie naar participatie: participatie in leren, werken, buurten en sporten,
- van verbruiken naar waarderen: waarderen van grondstoffen, energie, menselijk kapitaal en innovatie.

Voor de uitvoering van de strategische agenda kiest het CDA voor het radicale midden: heldere keuzes in beleid en de verbinding tussen oud en jong, geboren en nieuwe Nederlanders, stad en platteland, alsook de wereldschaal van de economie en de menselijke maat van de gemeenschap.

Rapport commissie Rombouts

CDA-bureau
Buitenom 18
Postbus 30453
2500 GL DEN HAAG

 070 3424888

 cda@cda.nl

 www.cda.nl